ATATÜRK

Entelektüel Biyografi

M. Şükrü HANİOĞLU

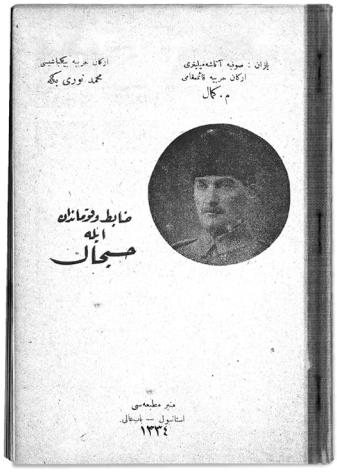

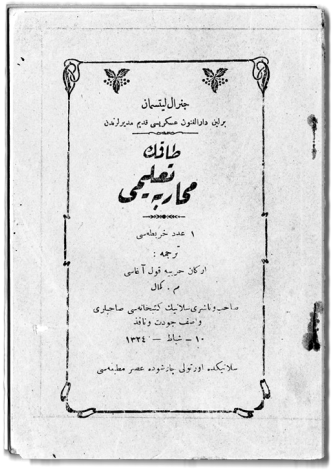

BAĞLAM

Bağlam Yayınları 500
İnceleme/Araştırma 332
ISBN 978-625-6538-00-9

M. Şükrü Hanioğlu
Atatürk: Entelektüel Biyografi

© M. Şükrü Hanioğlu
© Bağlam Yayıncılık

Birinci Basım: Eylül 2023
İkinci Basım: Kasım 2023
Genişletilmiş Üçüncü Basım: Eylül 2025

Kapak Tasarımı: Mehmet Ali Kalacı

Kapak Fotoğrafı: Mustafa Kemal Çankaya Köşkü'ndeki kütüphanesinde çalışırken (1925) https://turkish-culture-history-language.blogspot.com/2018/06/ataturkun-hayvan-sevgisi.html

İç kapak görseli: Solda, Mustafa Kemal'in *Zabit ve Kumandan ile Hasbihâl* (1334/1918) kitabının kapağı. Sağda, Kolağası M[ustafa] Kemal'in [Karl] Litzmann'ın *Beiträge zur taktischen Ausbildung unserer Offiziere* eserinin ikinci cildinin Fransızca çevirisinden tercüme ederek 10 Şubat 1324 [23 Şubat 1909] tarihinde Selânik'te yayımladığı *Takımın Muharebe Ta'limi* çalışmasının kapak sahifesi.

Yayınevi Sertifika Numarası: 44685
Matbaa Sertifika Numarası: 45162

Baskı: Umut Kağıtçılık Sanayi Ticaret Ltd. Şti.
Fatih Cad. Yüksek Sok. No: 11/1, Başakhan Merter, İstanbul

BAĞLAM YAYINCILIK Meşrutiyet Cad. Avrupa Pasajı No. 8/25, Beyoğlu/İstanbul
Tel-Faks: (0212) 243 17 27 / (0212) 244 41 60
Web: www.baglam.com e-mail: baglam@baglam.com

Arsev'e

İçindekiler

Fotoğraf, Harita ve Diğer Görseller Listesi ix

Transliterasyon, Şahıs ve Yer İsimleri, Takvimler ve Ay Adları xiii

Metinde Sıklıkla Zikredilen Bâzı Merkezleri Gösteren Harita xv

Kısaltmalar xvi

Kronolojik Cetvel xvii

Genişletilmiş Üçüncü Baskıya Önsöz xxiii

Önsöz xxv

Giriş 1

1. Asır Sonu (Fin de siècle) Selânik'i 23

2. "Millet-i Müsellâha"nın Yol Göstericileri: Türkçü Bir Erkân-ı Harbiye Zabiti 71

3. Jön Türklerin Bilimciliği, Bilimcilerin Garbçılığı 125

4. "Siyasetle İştigâller": İkinci Kuşak Bir Jön Türk 185

5. Cemiyet-Ordu-Kahramanlık: İttihadçı Bir Zabitin Yükselişi 217

6. Anadolu'da Müslüman Milliyetçiliğine Dayalı Fransız İhtilâli 275

7. Müslüman Millî Komünizmi mi? Kendi Olamayan Lider ve İstiklâl Harbi 339

8. Laik Cumhuriyet ve Din 435

9. Medeniyet Kurucusu Brakisefal Irkın Torunları: Yeni Milliyetçilik 555

10. Batı'nın Kültürel Parçası Yeni Türkiye: İçselleştirilmiş İnkılâpçı Oryantalizm 689

11. Yeni Patrimonyalizm, Tek Şefli İttihad ve Terakki, Şahıs Kültü, Kemalizm 811

Sonuç 943

Kaynakça 951

Dizin 1039

Fotoğraf, Harita ve Diğer Görseller Listesi

1. Atatürk'ün Çankaya Köşkü'ndeki kütüphanesi 17
2. "Asır Sonu Selânik"i 32
3. "Selânik Vak'ası"nda suçlu bulunan Müslümanların idamı 39
4. Muallim Şemsi Efendi 49
5. Selânik'te Sabri Paşa Caddesi 63
6. Manastır Askerî İdadîsi 72
7. Mustafa Kemal'in askerî kaydı 80
8. Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne 82
9. Goltz'un *Das Volk in Waffen* eserinin ve *Millet-i Müsellâha* başlığı ile yapılan çevirisinin kapakları 85
10. Colmar von der Goltz ve Mustafa Kemal 95
11. Gustave Le Bon 99
12. Dr. Ludwig Büchner ve *Kraft und Stoff* kitabı 130
13. Kılıçzâde İsmail Hakkı 167
14. Celâl Nuri 176
15. Doktor Abdullah Cevdet 179
16. Mustafa Kemal Şam'da 202
17. Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti arması 218
18. Cemiyetin İki Kahramanı: Enver ve Niyazi Beyler 219
19. Selânik'te Hôtel Olympos Palace önünde yapılan bir gösteri 220
20. Mustafa Kemal Hareket Ordusuyla İstanbul'da 229
21. Mustafa Kemal ve Ahmed Fu'ad 241
22. Ali Fethi ve Enver Bey 248
23. Mustafa Kemal Anafartalar'da 257
24. Enver, Cemal ve Mustafa Kemal Paşalar Şam'da 263
25. Vahdeddin Efendi ve Mustafa Kemal Paşa 266
26. Wilson Esasâtına Göre Yeni Türkiye 281
27. İsmail Canbolad'ın mütareke dönemi siyasî faaliyeti üzerine notu 297

28. Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde 313
29. Mirabeau'nun, Marquis de Dreux-Brézé'ye cevap verişi 320
30. Mustafa Kemal Paşa TBMM kürsüsünde 361
31. Mustafa Kemal Paşa ve Miralay Mustafa İsmet Bey 379
32. Mustafa Kemal, ilmiye ve tarikat mensubu meb'uslarla 390
33. Mustafa Kemal Paşa'yı dinî bir kahraman olarak tasvir eden kartpostal 393
34. "Halâskârân-ı İslâm" afişi 399
35. Birinci Meclis önünde yapılan bir toplantıda dua edilirken 406
36. Devlet erkânı TBMM önünde 406
37. Halkçılık Beyannâmesi 419
38. Ankara'da bir Bolşevik heyeti 426
39. Abdülmecid Efendi'nin bi'at merasimi 478
40. *Hilâfet ve Hâkimiyyet-i Milliyye* risâlesi 490
41. Seyyid Emir Ali 501
42. H. G. Wells 510
43. Leone Caetani 516
44. *Annali dell'Islām* eserinin birinci cildi 518
45. *İslâm Tarihi* adıyla yayımlanan tercümenin birinci cildi 518
46. Émile Durkheim 544
47. *Türk Tarihinin Ana Hatları* (1930) kitabı 573
48. Eugène Pittard 584
49. Pittard'ın *Les races et l'histoire* kitabı 588
50. Şevket Aziz Kansu 601
51. Antropometri anketi çalışmaları 603
52. Türk Tarih Kurumu tarafından başlatılan arkeolojik kazılar 610
53. Henri Berr 617
54. Mustafa Kemal'in *Des clans aux empires* kitabına düştüğü not 624
55. Hermann Feodor Kvergić 640
56. Kvergić'in etüdü 644
57. Wilhelm Czermak 645
58. Güneş-Dil kuramını anlatan grafikler 658

59. Atatürk ve Hilaire de Barenton....661
60. Mustafa Kemal'in Fransa'da çektirdiği şapkalı fotoğrafı....691
61. Balkan Harpleri (1912-1913) sonrasında Avrupa-yı Osmanî'nin paylaşımı....693
62. Ziya Gökalp....701
63. Naroden Teatŭr Ivan Vazov....720
64. Mustafa Kemal şapka nutkunu verirken....726
65. Ayşe Âfet kadınların siyasî hakları üzerine yaptığı sunum sonrasında....742
66. Saadet Rifat mitingde konuşurken....743
67. Mustafa Kemal ve eşi Lâtife Hanım....745
68. Kadın Rol Modelleri: Sabiha Gökçen ve Âfet Uzmay....748
69. Belkıs Şevket "tayarân" etmeden önce....750
70. Sabiha Gökçen uçuş hazırlığı yaparken....750
71. Zeki Faik İzer'in "İnkılâp Yolunda" tablosu....752
72. Davud Yusufani....764
73. *Muhtac Olduğumuz Lisan İnkılâbı Hakkında Bir Kalem Tecrübesi* kitabı....772
74. Mustafa Kemal halka Latin harflerini öğretirken....776
75. Mustafa Kemal'in *Türk Dili İçin* kitabına yazdığı not....784
76. Mustafa Kemal ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti üyeleri....786
77. Özsoy Operası'nda rol alan sanatçılar....798
78. Basında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu....842
79. Mustafa Kemal "Büyük Nutuk"u irad ederken....852
80. Serbest Fırka lideri Ali Fethi Aydın'da....874
81. Recep Peker....887
82. Sarayburnu Mustafa Kemal heykelinin açılışı....904
83. *Nutuk*'un iç kapağı....917
84. Kadrocular....922
85. *Kadro* dergisi....925
86. *Ülkü* mecmuası....928

Transliterasyon, Şahıs ve Yer İsimleri, Takvimler ve Ay Adları

Kitapta, kaynak ve alıntılarda zikredilen Osmanlı Türkçesi sözcükler, herhangi bir transliterasyon alfabesine başvurulmadan, ancak, "ayn" ve "hemze" vurguları işaretlenerek (örneğin "Matbaa" değil "Matba'a," "Fuat" yerine "Fu'ad"), aktarılmıştır. Bu çevrimler yapılırken, ses değil yazım esas alınmıştır (örneğin, Ahmet yerine Ahmed). Söz konusu uygulama, Osmanlı Türkçesinden aktarılan kelimeler ile metindeki modern kullanım arasında farklılıklara neden olmuştur (örneğin, alıntıda "mes'ele" ve "müdafa'a" metinde "mesele" ve "müdafaa"). Benzer şekilde, Arapça kelimeler de çevriyazı uygulanmadan, okunuşları üzerinden nakledilmiştir (örneğin, Rashīd Riḍā yerine Reşid Rıza). Diğer dillerdeki Arapça isimler ise Türkçe kullanıma uyarlanmıştır (örneğin, Reza Pahlavi yerine Rıza Pehlevî ve Mahathir bin Muhammad yerine Mahazir bin Muhammed). Harf-i tarifler cümle başında büyük, cümle içinde ise küçük harfle başlayarak (e.g., El, el) verilmiş, bu transliterasyonlarda kelimelerin başındaki kamerî ve şemsî harflerin okunuşu esas alınmıştır (e.g., el-Bağdadî, eş-Şafi'î).

Kiril alfabesi ile yazılmış kaynaklar herhangi bir transliterasyon alfabesi kullanılmadan, Türkçe okunuşları temelinde aktarılmıştır. Yunanca çalışmaların ise Latin harflerine çevrilmeden kendi alfabeleriyle, yazıldıkları biçimde nakli tercih edilmiştir.

21 Haziran 1934 tarih ve 2525 sayılı "Soy Adı Kanunu" öncesinde Müslüman bireylerin resmî aile adları olmamıştır. Bu nedenle kitapta adı geçen kişilere, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına altı ay içinde (süre daha sonra 2 Temmuz 1936'ya uzatılmıştır) soyadı alma zorunluluğu getiren bu yasanın uygulanması öncesi ve sonrasında farklı şekilde atıfta bulunulmuştur. Örneğin, cumhuriyet kurucusu, 24 Kasım 1934 öncesinde "Mustafa" ve "Mustafa Kemal," bu tarih sonrası ve genel referanslarda ise soyadı ile "Atatürk" şeklinde zikredilmiştir.

Çalışmada coğrafî yer adları için Türkçe kullanım (örneğin, Thessaloniki, Bitola, Dımaşk değil Selânik, Manastır, Şam) esas alınmıştır. Bu tercih, şehir ve coğrafî bölgelerin siyasî aidiyeti üzerinde herhangi bir iddia ortaya koymamaktadır. Osmanlı idarî teşkilâtına dâhil yer isimleri verilirken bunların

günümüzdeki karşılıkları da parantez içinde (örneğin, Vodina [Edessa], Görice [Korçë]) sunulmuştur.

Osmanlı bürokrasisi Tanzimat sonrasında hicrî, rumî (malî) ve miladî (Gregoryen/Gregorian) takvimleri kullanmış, yayımlanan gazete ve dergiler de bunlardan, biri yahut ikisini, bâzı örneklerde ise üçünü birden vermiştir. Kitap basım yılları da bilhassa 1908 öncesinde hicrî takvime göre sunulmakla birlikte değişik eserler bu amaçla rumî ve miladî seneleri de istimâl etmişlerdir. Hicrî takvim, Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini (miladî 622) ilk yılı olarak kabûl eden kamerî takvimdir. Rumî takvim de hicret ile başlamakla birlikte, 1 Mart 1256 (13 Mart 1840) tarihinden itibaren Jülyen (Julian) takvimi esaslı şemsî takvime göre ilerletilmiştir. Kaynaklarda miladî tarih verilmesi durumunda sadece bu bilgi aktarılmıştır. Bu mevcut olmadığında, hicrî veya rumî tarihlerin miladî karşılıkları köşeli parantez içinde verilmiştir. 1 Mart 1333 (1917)'den itibaren rumî ve miladî takvimler arasındaki gün farkı kaldırıldığı için, bu tarih ilâ 26 Kânûn-i evvel 1341/1926 tarih ve 698 sayılı kanunun neşri arasındaki dönemde sadece seneler çevrilmiştir. Kamerî ayları kullanan hicrî takvime karşılık rumî ve miladî takvimler aynı şemsî aylara sahiptir. Bu nedenle, bu ikisi arasındaki çevrimlerde, yalnızca gün (1 Mart 1917'ye kadar) ve yıllar dönüştürülmüştür. 10 Ocak 1945 tarih ve 4696 sayılı kanunla Teşrin-i evvel/Birinci Teşrin/İlk Teşrin, Teşrin-i sânî/İkinci Teşrin/Son Teşrin, Kânûn-i evvel/Birinci Kânûn/İlk Kânûn ve Kânûn-i sânî/İkinci Kânûn/Son Kânûn aylarının adları sırasıyla Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak olarak değiştirilmiştir. Kitapta, kaynaklardaki kullanıma sadık kalınmış, örneğin, Teşrin-i evvel yahut Birinci Teşrin yerine Ekim denilmemiştir.

Metinde Sıklıkla Zikredilen Bâzı Merkezleri Gösteren Harita

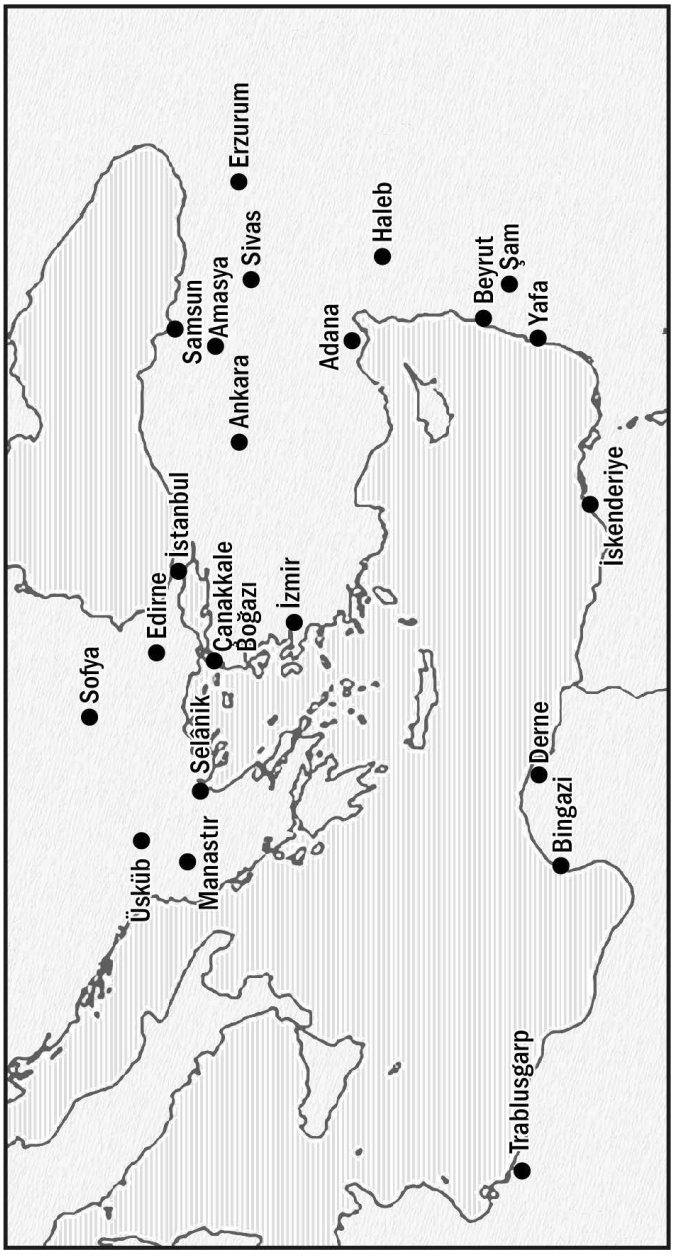

Kısaltmalar

ATASE–Askerî Tarih ve Stratejik Etüt
BCA–Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BOA–Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
BMM–Büyük Millet Meclisi
C–Celse
CBA–Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Cmd–Command Paper
D–Devre
DBA–Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi
G–Görsel
IOR–India Office Records-British Library
İ–İctimâ'/İçtimâ
MSB–Millî Savunma Bakanlığı
NA–The National Archives
S–Sene
TBMM–Türkiye Büyük Millet Meclisi
TTK–Türk Tarih Kurumu

Kronolojik Cetvel

Bu cetvel Atatürk'ün doğumu ile vefatı arasında yaşanan gelişmelerin ayrıntılı kronolojik listesini vermek amacıyla hazırlanmamıştır. Ele alınan zaman diliminin incelememiz açısından önem taşıyan olaylarını içeren bu çizelge, kitapta ele alınan konuların tarihî bağlam zemininde ve kronoloji çerçevesinde değerlendirilebilmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir.

3 Kasım 1839	Gülhane Hatt-ı Hümayûnu
18 Şubat 1856	Islâhât Fermanı
30 Mart 1856	Paris Antlaşması
1875-77	Büyük Doğu Krizi
6 Mayıs 1876	Selânik (Kız) Vak'ası
31 Ağustos 1876	Sultan II. Abdülhamid'in cülûsu
23 Aralık 1876	Kanun-i Esasî'nin ilânı
24 Nisan 1877-3 Mart 1878	Osmanlı-Rus (93) Harbi
13 Şubat 1878	II. Abdülhamid'in Meclis-i Meb'usan'ı tatili
3 Mart 1878	Ayastefanos Antlaşması
13 Haziran-13 Temmuz 1878	Berlin Kongresi
Haziran 1878-Nisan 1881	Prizren Ligi
20 Aralık 1881	Muharrem Kararnâmesi ve Düyûn-i Umumiye İdare Meclisi'nin tesisi
2 Haziran 1889	İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'nin Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'de kuruluşu
Temmuz-Ağustos 1894	Mustafa (Kemal)'in Selânik Askerî Rüşdiyesi'ne kaydolması
Mart 1896	Mustafa (Kemal)'in Manastır Askerî İdadîsi'ne girişi
17 Nisan-19 Mayıs 1897	Osmanlı-Yunan Harbi
Temmuz 1897	İttihad ve Terakki Cemiyeti ile Saray arasında pazarlıklar ve Contréxeville Uzlaşması
13 Mart 1899	Mustafa Kemal'in Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne eğitimine başlaması
4-8 Şubat 1902	Paris'te Osmanlı Hürriyetperverân Kongresi
Aralık 1904	Mustafa Kemal'in siyasî faaliyette bulunma suçlamasıyla gözaltına alınması

5 Şubat 1905	Mustafa Kemal'in V. Ordu'ya tayini
1905-1906	Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin teşkilâtlanma girişimleri
Mart-Haziran 1906	Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti'nin örgütlenmesi
7-18 Eylül 1906	Selânik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kuruluşu
27 Eylül 1907	Osmanlı Terakki ve İttihad ve Osmanlı Hürriyet Cemiyetleri'nin birleşmesi
13 Ekim 1907	Mustafa Kemal'in III. Ordu'da görevlendirilmesi
27-29 Aralık 1907	Paris'te Umum Osmanlı Muhalifîn Fırkaları Kongresi
Şubat 1908	Mustafa Kemal'in Terakki ve İttihad Cemiyeti'ne katılması
Haziran-Temmuz 1908	Makedonya'da ihtilâlci faaliyet
23 Temmuz 1908	1324/1908 İnkılâbı
Eylül 1908	Mustafa Kemal'in İttihad ve Terakki Cemiyeti tarafından Trablusgarb ve Bingazi'ye gönderilmesi
Kasım-Aralık 1908	Osmanlı genel seçimleri
13 Nisan 1909	31 Mart Vak'ası
27 Nisan 1909	II. Abdülhamid'in hal'i
29 Eylül 1911-18 Ekim 1912	Osmanlı-İtalyan (Trablusgarb) Harbi
Aralık 1911	Mustafa Kemal'in Trablusgarb direnişine katılması
Şubat-Nisan 1912	Osmanlı genel seçimleri (Sopalı Seçimler)
18 Ekim 1912	Ouchy Antlaşması
8 Ekim 1912-30 Mayıs 1913	Birinci Balkan Harbi
9 Kasım 1912	Yunan Ordusu'nun Selânik'e girişi
23 Ocak 1913	Bâb-ı Âlî Baskını
8 Şubat 1913	Bolayır Muharebesi ve Şarköy Çıkarması
26 Mart 1913	Bulgar Ordusu'nun Edirne'ye girişi
11 Haziran 1913	Mahmud Şevket Paşa'nın suikaste kurban gitmesi
16 Haziran-10 Ağustos 1913	İkinci Balkan Harbi
21 Temmuz 1913	Edirne'nin İstirdadı
27 Ekim 1913	Mustafa Kemal'in askerî ataşe olarak Sofya Sefareti'nde görevlendirilmesi

Aralık 1913	Alman Askerî Misyonu'nun İstanbul'da faaliyete başlaması
Şubat-Mayıs 1914	Osmanlı genel seçimleri
28 Haziran-1 Ağustos 1914	Temmuz Krizi
2 Ağustos 1914	Osmanlı-Alman İttifakı
29 Ekim 1914	Osmanlı donanmasının Karadeniz'de Rus limanlarını bombalaması
20 Ocak 1915	Mustafa Kemal'in 19. Fırka kumandanlığına getirilmesi
19 Şubat-18 Mart 1915	Çanakkale Deniz Savaşı
25 Nisan 1915-9 Ocak 1916	Çanakkale Kara Savaşları
1 Nisan 1916	Mirlivalığa terfi eden Mustafa Kemal'in paşa olması
10 Haziran 1916-25 Ekim 1918	Arap İsyanı
11 Eylül 1916	Darbe girişimi sonrasında Yakub Cemil'in kurşuna dizilmesi
8-16 Mart 1917	Rusya'da Şubat İhtilâli
Temmuz-Ekim 1917	Cemal Paşa hizbinin Enver Paşa'yı devirme girişimi
7 Kasım 1917	Bolşevik İhtilâli
15 Aralık 1917-4 Ocak 1918	Veliahd Vahdeddin Efendi'nin Almanya resmî ziyareti
4 Temmuz 1918	VI. Mehmed (Vahdeddin)'in cülûsu
11 Ağustos 1918	Mustafa Kemal'in VII. Ordu kumandanlığına tayini
19-25 Eylül 1918	Nablus Meydan Muharebesi
8 Ekim 1918	Talât Paşa hükûmetinin istifası
14 Ekim 1918	Ahmed İzzet Paşa hükûmetinin kurulması
30 Ekim 1918	Mondros Mütarekesi
31 Ekim 1918	Mustafa Kemal'in Yıldırım Ordular Grubu kumandanlığına getirilmesi
1 Kasım 1918	İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin son kongresi
1-2 Kasım 1918	İttihad ve Terakki erkânının firarı
8 Kasım 1918	Ahmed İzzet Paşa hükûmetinin istifası
11 Kasım 1918	Teceddüd Fırkası'nın kurulması
13 Kasım 1918-15 Mayıs 1919	Mustafa Kemal'in İstanbul'da siyasî faaliyeti
14 Kasım 1918	Ahmed Tevfik Paşa hükûmetinin kurulması
21 Aralık 1918	VI. Mehmed'in Meclis-i Meb'usan'ı feshi

18 Ocak 1919	Paris Barış Konferansı'nın başlaması
10 Mart 1919	Damad Ferid Paşa'nın sadarete nasbı
30 Nisan 1919	Mustafa Kemal'in IX. Ordu Kıtaatı Müfettişliği'ne tayini
Mayıs-Temmuz 1919	Suriye Genel Kongresi
15 Mayıs 1919	İzmir'in işgali
19 Mayıs 1919	Mustafa Kemal'in Samsun'a gelişi
21-22 Haziran 1919	Amasya Tamimi
8-9 Temmuz 1919	Mustafa Kemal'in askerî görevinden istifa etmesi
23 Temmuz-7 Ağustos 1919	Erzurum Kongresi
7 Ağustos 1919	Hey'et-i Temsiliye'nin faaliyete başlaması
4-11 Eylül 1919	Sivas Kongresi
11 Eylül 1919	Anadolu ve Rumeli Müdafa'a-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu
11 Eylül 1919	Hey'et-i Temsiliye'nin genişletilmesi
4 Ekim 1919	Ali Rıza Paşa hükûmetinin kurulması
22 Ekim 1919	Amasya Protokolleri
Kasım-Aralık 1919	Genel Seçimler
12 Ocak 1920	Meclis-i Meb'usan'ın açılışı
17 Şubat 1920	Misak-ı Millî Beyannâmesi'nin Meclis-i Meb'usan'da okunması
16 Mart 1920	İstanbul'un işgali
18 Mart 1920	Meb'usan'ın müzakerâtın tehirini kararlaştırması
19 Mart 1920	Hey'et-i Temsiliye'nin yeni bir meclis toplanması için seçimler yapılmasını tebliğ eden tamimi
Mart-Nisan 1920	Osmanlı Meb'usanı'ndan gelenler haricinde BMM için yapılan seçimler
23 Nisan 1920	BMM'nin açılışı
10 Ağustos 1920	Sèvres Antlaşması
18 Kasım 1920	Halkçılık Beyannâmesi'nin neşri
20 Ocak 1921	Teşkilât-ı Esasiye Kanunu
5 Ağustos 1921	Mustafa Kemal'in Başkumandanlığa getirilmesi
22 Ağustos-13 Eylül 1921	Sakarya Meydan Muharebesi
26 Ağustos 1922-18 Eylül 1922	Büyük Taarruz

9 Eylül 1922	TBMM Orduları'nın İzmir'e girişi
11 Ekim 1922	Mudanya Mütarekesi
1-2 Kasım 1922	Saltanatın kaldırılması
20 Kasım 1922-4 Şubat 1923	Lausanne Barış Konferansı'nın birinci safhası
6 Aralık 1922	Mustafa Kemal'in Halk Fırkası nâmıyla bir siyasî parti kurma kararını açıklaması
17 Şubat-4 Mart 1923	Türkiye / İzmir İktisad Kongresi
8 Nisan 1923	"Dokuz Umde" seçim bildirgesi
23 Nisan-24 Temmuz 1923	Lausanne Barış Konferansı'nın ikinci safhası
24 Temmuz 1923	Lausanne Antlaşması
Haziran-Ağustos 1923	1923 Genel Seçimleri
9 Eylül 1923	Halk Fırkası'nın kuruluşu
11 Eylül 1923	Mustafa Kemal'in Halk Fırkası Umumî Reisliği'ne seçilmesi
29 Ekim 1923	Cumhuriyetin İlânı; Mustafa Kemal'in reisicumhur seçilmesi
3 Mart 1924	Hilâfetin ilgası
3 Mart 1924	Tevhid-i Tedrisat Kanunu
20 Nisan 1924	Teşkilât-ı Esasiye Kanunu
17 Kasım 1924	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu
13 Şubat 1925	Şeyh Said İsyanı'nın başlaması
2 Mart 1925	Ali Fethi hükûmetinin istifası
3 Mart 1925	İsmet Paşa hükûmetinin kurulması
4 Mart 1925	Takrir-i Sükûn Kanunu
3 Haziran 1925	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması
25 Kasım 1925	Şapka İktisası Hakkında Kanun
30 Kasım 1925	Tekye ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklar ile bir takım unvânların men ve ilgasına dair kanun
17 Şubat 1926	Medeni Kanun'un kabûlü
14 Haziran 1926	İzmir suikast girişimi
Haziran-Ağustos 1926	İstiklâl Mahkemeleri yargılamaları
Temmuz-Eylül 1927	1927 Seçimleri
15-23 Ekim 1927	Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi (İkinci Kongre)

15-20 Ekim 1927	Mustafa Kemal'in "Büyük Nutuk"u irad etmesi
20 Mayıs 1928	Beynelmilel erkâmın kabûlü hakkında kanun
1 Kasım 1928	Türk Harflerinin Kabûl ve Tatbiki Hakkında Kanun
Ekim 1929	Dünya Ekonomik Buhranı (Great Depression)
1930	*Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının yayımlanması
1930-1935	Kadınlara siyasî haklar verilmesi
28 Nisan 1930	Türk Ocakları bünyesinde Türk Tarihi Tedkik Heyeti teşkili
12 Ağustos 1930	Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu
17 Kasım 1930	Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın feshi
Nisan 1931	Halk Hatipleri Teşkilâtı kurulması
10 Nisan 1931	Türk Ocakları'nın kapatılması
15 Nisan 1931	Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti'nin kuruluşu
10-18 Mayıs 1931	Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongresi
Mayıs 1931	Cumhuriyet Halk Fırkası programının kabûlü
Ocak 1932	*Kadro* dergisinin yayın hayatına başlaması
19 Şubat 1932	Halkevlerinin kuruluşu
2-11 Temmuz 1932	Birinci Türk Tarih Kongresi
12 Temmuz 1932	Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşu
26 Eylül-5 Ekim 1932	Birinci Türk Dil Kurultayı
18-23 Ağustos 1934	İkinci Türk Dil Kurultayı
Kasım 1934-Şubat 1936	Musiki devrimi
9-16 Mayıs 1935	Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı
1936-1937	Parti-Devlet bütünleşmesi
24-31 Ağustos 1936	Üçüncü Türk Dil Kurultayı
5 Şubat 1937	"Altı Ok"un Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun değiştirilen ikinci maddesine koyulması
20-25 Eylül 1937	İkinci Türk Tarih Kongresi
25 Ekim 1937	İsmet İnönü'nün istifası ve başvekâlete Celâl Bayar'ın getirilmesi
10 Kasım 1938	Atatürk'ün vefatı
26 Aralık 1938	Cumhuriyet Halk Partisi Üsnomal Büyük Kurultayı'nda Atatürk'e "Ebedî Şef" unvânının verilmesi

Genişletilmiş Üçüncü Baskıya Önsöz

Okuyucular tarafından kitaba gösterilen ilgi ve kısa süre içinde yapılan ikinci baskının da tükenmesi, şüphesiz, fazlasıyla memnuniyet vericidir. Çalışmanın yayımı sonrasında ATASE Atatürk koleksiyonunun araştırmaya açılması ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nin yeni belgeleri kullanıma sunması, bilhassa birinci kaynaktaki belgelerin değerlendirilmesiyle genişletilmiş bir baskı yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Bu gerçekleştirilirken, anılan malzemenin yanı sıra, kitabın hacminin genişlememesi endişesiyle ilk baskıda kullanmayan çok sayıda fiş de gözden geçirilerek metne eklemeler yapılmıştır. Bu süreçte, konu üzerine yeni yayınlar incelenerek onlardan da istifade edilmeye çalışılmıştır. Bunlara ilâveten tüm metin, yazım ve imlâ açısından yeniden okunarak düzeltmelerde bulunulmuştur.

Meslekdaş, dost ve okuyucuların bu süreçte sundukları yardım ve desteğe teşekkür etmek zevkli bir vazife olacaktır. Bilhassa, Ali Aktoğu, Beşir Ayvazoğlu, İffet Baytaş, Kemal Çiçek, Fatmagül Demirel, İsmail Kara, Sinan Kaya, Abdulkadir Özel, İrem Şimşek, Mehmet Ulucan ve Uluç Yeltekin'e gösterdikleri ilgi nedeniyle müteşekkirim. Başta yayınevi editörü Hatice Günaydın olmak üzere Bağlam Yayınları'ndaki dostlar, bu baskıyı da titizliklikle ve talepleri anlayışla karşılayarak hazırladı, Mehmet Ali Kalacı ise kapak tasarımı ve görsel malzemeler üzerinde özenle çalıştı. Onlara içten teşekkürü bir borç olarak görüyorum. Eşim Arsev Bektaş Hanioğlu ise ilk baskı hazırlanırken olduğu gibi, her türlü desteği verdi; onun olmadığı bir ortamda bu baskının da gerçekleştirilmesi mümkün olamazdı.

Yararlanılan yeni malzeme ve yaptığım eklerin çalışmayı daha muhkem hale getirdiğini, metnin akıcılığını artırmaya yönelik değişiklik ve tashihlerin ise okunurluğu daha iyi bir seviyeye taşıdığını düşünüyor, kısa süre içinde genişletilmiş bir baskı hazırlanma zorunda kalınması nedeniyle okuyuculardan özür diliyorum.

M. Şükrü Hanioğlu
27 Kasım 2024
Princeton, NJ

Önsöz

2011 yılında Princeton University Press tarafından yayımlanan *Atatürk: Intellectual Biography* çalışmam, yirminci asrın önemli liderlerinden birisinin fazlasıyla ihmal edilen bir yönünü ele almayı hedeflemişti. Literatürdeki boşluğu doldurmaya çalışan bu kitap daha sonra Almanca, Çince, Japonca, Farsça, Fransızca ve Ukraynacaya tercüme olundu. Atatürk'ün entelektüel faaliyeti hakkında dilimizde kapsamlı ve objektif eserler bulunmaması nedeniyle beş sene önce diğer projelerimi bir kenara bırakarak Türkçe versiyon üzerine yoğunlaşmaya karar verdim.

Uzun süren bir araştırmaya dayanan İngilizce kitap, yayınevinin talebi üzerine büyük çoğunluğu Osmanlı ve Türkiye tarihi hakkında sınırlı bilgiye sahip genel okuyucu kitlesinin kolaylıkla anlayacağı, ayrıntılara inmeksizin, "efrâdını câmi, ağyârını mani" olabilme öncelikli bir değerlendirme sağlamaya çalışmıştı. Benzer bir yapıt bulunmadığı için diğer dillere çevirilirken yapıldığı gibi ufak eklemelerle Türkçeye aktarılma şüphesiz yararlı olabilirdi. Buna karşılık, konunun arz ettiği önem ve cumhuriyet kurucusunun düşünce ve siyasetlerinin entelektüel arka planının ortaya koyulmasına duyulan ihtiyaç göz önüne alınarak, bir tercüme yerine, ayrıntılara inen yeni bir sunum tercih edilmiştir.

Bu çerçevede gerçekleştirilen beş yıllık araştırma sonrasında elinizde bulunan ve yeni bir çalışma niteliği taşıyan kitap kaleme alınmıştır. Bu yapılırken, değişik arşivlerden yararlanılmış, gazete ve dergi koleksiyonları yeniden taranmış ve temel eserler analiz edilmiştir. Son üç yılı salgın koşullarında gerçekleşen hazırlık, mevcut kısıtlamalar nedeniyle sunulan yardımlarla mümkün olabilmiştir.

Bu konuda, en başta Fatmagül Demirel, Ş. Tufan Buzpınar ve Yusuf Tekin'e teşekkür borçluyum. Çeşitli kaynaklara ulaşmama yardımcı olan, gerektiğinde kitapların fotoğrafını çekerek, farklı koleksiyonları tarayarak, basılı olmayan malzemeyi elektronik ortama geçirerek kullanımımı sağlayan bu değerli meslektaşlar olmasaydı, çalışma mevcut seviyesine erişemezdi. Bir diğer seçkin bilim insanı İsmail Kara da nadir kaynaklara ulaşma dışında çok sayıda soruyu cevaplandırma nezaketini gösterdi. Benzer şekilde Berrak Burçak,

Yunus Emre, Ragıp Ergün, Esin Hamamcı, Andrew Hammond, Tûba Karatepe, Vahram Ter-Matevosyan, Milena Methodieva, Hossein Modarrassi, Leonidas Moiras, Kutay Onaylı, Mustafa Öztürk, Polat Safi ve Mesut Uyar değişik kaynaklara erişim ve paylaşım alanında yardımlarını esirgemediler.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi yöneticisi Muhammet Safi, "zor konular" olduğunu belirterek, katalogları araştırmacılara kapalı koleksiyonun tamamını görmeme izin vermemesine karşılık, sakınca yaratmayacağını düşündüğü vesikaları kullanımıma sundu. Değerli Büyükelçiler Engin Yürür ve Nevzat Uyanık, Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki değişik belgelerin gizlilik kayıtlarını kaldırarak bunlardan yararlanmamı mümkün kıldılar. Dışişleri Bakanlığı Uzmanı Serkan Sönmez de gerekli bürokratik işlemleri hızla ve anlayışla yerine getirdi. Veysel Usta özel arşivinden istifademi, K. Yusuf Ünal kütüphanelerde bulunmayan dergi koleksiyonunu incelememi sağladılar. Taha Akyol, yaptığı içerik analizi tablolarını İngilizce kitapta olduğu gibi bu çalışmada da kullanmama müsaade etti. Salgın koşullarında, kütüphanelerarası ödünç alma işlemlerinin durma noktasına geldiği bir ortamda, değerli kütüphaneciler Peter Bae, Fatih Erdal, Deborah J. Schlein ve Mustafa Birol Ülker tüm imkânları seferber ederek basılmış eserlere ulaşıma aracı oldular.

Kitabın yayıma hazırlanma ve basım aşamalarında da değerli dost ve meslektaşlar önemli katkılar sundular. Metni okuyan Nesibe Bat, İffet Baytaş, Semin Gümüşel Güner, Gürsel Gürsoy, Arsev Bektaş Hanioğlu, Mehmet Ulucan içerik, organizasyon ve yazım alanlarında yararlı önerilerde bulundular. Basım konusunda ise Bağlam Yayınları'ndaki dostlar özenli çalışmalarının yanı sıra her türlü talebi karşılama nezaketini gösterdiler. Bu çerçevede başta çalışmayı neşre hazırlayan Bağlam Yayınları editörü Hatice Günaydın olmak üzere, kapakları yapan ve görsel malzeme üzerine çalışan Mehmet Ali Kalacı ve her aşamada yardımcı olan Zuhal Halıcı'ya teşekkür borçluyum.

Zikredilen son derece kıymetli yardımlar kitabın mevcut haliyle okuyucuya sunulmasını mümkün kılmıştır. Ancak, her şeyin ötesinde eşim Arsev Bektaş Hanioğlu'nun sahiplenme, ilgi ve sürekli desteği olmasaydı bu çalışma yapılamazdı. Kitabı kendisine ithaf ederek büyük bir borcun ufak bir kısmını ödemeye çalıştım.

Princeton, NJ, 9 Ocak 2023
M. Şükrü Hanioğlu